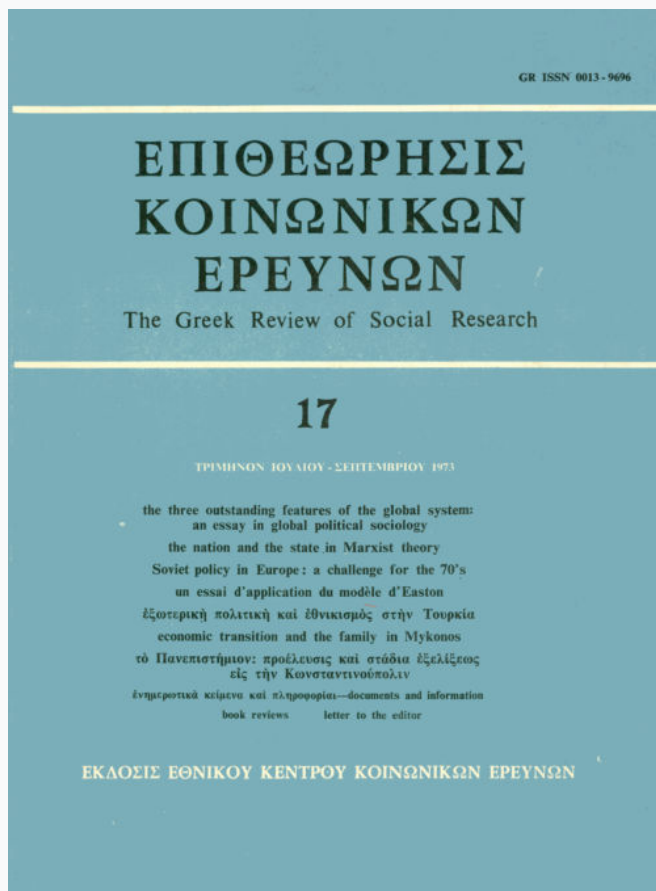

The Greek Review of Social Research

Vol 17 (1973)

17

Εξωτερική πολιτική και εθνικισμός στην Τουρκία

Πανταζής Τερλεξής

doi: [10.12681/grsr.249](https://doi.org/10.12681/grsr.249)

Copyright © 1973, Πανταζής Τερλεξής

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τερλεξής Π. (1973). Εξωτερική πολιτική και εθνικισμός στην Τουρκία. *The Greek Review of Social Research*, 17, 110–121. <https://doi.org/10.12681/grsr.249>

έξωτερική πολιτική και έθνικισμός στην Τουρκία*

Σύντομη ιστορική ανασκόπηση

υπό
Πανταζή Τερλεξή

Καθηγητού Πολιτικής Έπιστήμης
Institute of Technology
New York

*Αν η Έλλάς δεν είχε κοινά σύνορα με την Τουρκία, αν δεν υπήρχε κοινή ιστορία αιώνων και «σύμμιξη» (πολιτιστική και βιολογική) των δύο λαών, και αν ακόμη δεν υπήρχε η «διαρκής» κυπριακή κρίση για να δηλητηριάσει τις σχέσεις των δύο χωρών, τότε ίσως η έρευνα του τουρκικού εθνικισμού να άποτελοῦσε μιὰ «ακαδημαϊκή» άσκηση ύποκινούμενη από άπλη περιέργεια.

Έπειδή όμως όλα αυτά δεν είναι ύποθετικά, αλλά συμβαίνουν, κίνητρο τής έρεύνης μας δεν είναι άπλως η περιέργεια, αλλά η ανάγκη.

Ο εθνικισμός που τροφοδότησε και ύποκίνησε τον πατριωτισμό των Τούρκων είχε πολλές φορές στόχο την Έλλάδα. Γι' αυτό κάθε προσπάθεια κατανοήσεως των παραγόντων και τής φύσεως των ιδεών που συνθέτουν και αναμοχλεύουν την εθνικιστική ιδέα στη γείτονα χώρα, άποτελεί έπιτακτικό καθήκον για τον καθένα μας.

Σε ό,τι άκολουθεί θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε μερικές βασικές ιδέες που ένδυνάμωσαν τον τουρκικό εθνικισμό από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κι' έπειτα, καθώς και τον τρόπο με τον όποιο η έπίσημη κυβέρνηση χρησιμοποίησε τον εθνικισμό αυτόν για να στηρίξει την έξωτερική της πολιτική και για να επιτύχη ώρισμένα πολιτικά όφελη σε έθνικό και διεθνές επίπεδο. Ίδιαίτερα θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον όποιο η τουρκική κυβέρνηση χρησιμοποίησε τα σύμβολα και τις ιδέες του τουρκικού εθνικισμού για να δημιουργήσει το κατάλληλο ψυχολογικό κλίμα που θα τη βοηθούσε να ύποστηρίξει την πολιτική της στο Κυπριακό.

ΜΕΡΟΣ Α. ΜΕΡΙΚΟΙ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ
ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ
ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

1. έθνικιστικές ιδέες και κυβερνητική πολιτική κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Θά ήταν πολύ πέρα από τους σκοπούς τής παρούσης μελέτης η άναδρομή σε όλα τα με πρώτο συνθετικό το «παν-» 'δόγματα' (διάβαζε «Μεγάλη Ίδέα» στην έλληνική), που είχαν άποφασιστική έπίδραση επάνω στις έθνικιστικές ιδέες του Τουρκικού Έθνους κατά τη μακραιώνη ιστορία του. Άρκει έδώ να αναφέρουμε ότι όλες οι «παν-ιδέες» που είχαν κατά καιρούς τροφοδοτήσει τον τουρκικό εθνικισμό πήραν τελικά τη μορφή του «Παντουρκισμού».

Με την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διάφορες έξτρεμιστικές οργανώσεις άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους στα μεγάλα άστικά κέντρα. Όμάδες νέων κυρίως φοιτητών άρχισαν να έπιδι-

* Είς το προσεχές τεύχος θά δημοσιευθούν σχόλια έπί του άρθρου, ύπό του καθηγητού κ. Δ. Κιτσικι.

δονται σε προπαγανδιστική κίνηση σε εδρεία κλίμακα. Ύπο μορφή οργανώσεων και σωματείων ή κίνηση αυτή, αν δεν τέθηκε κάτω από την άμεση προστασία της επίσημης κυβερνήσεως, τουλάχιστον ένισχυθηκε άμεσα απ' αυτήν.

Τα συνθήματα που άπροκάλυπτα πρόβαλλαν στις πολυθόρυβες συγκεντρώσεις τους οι όπαδοι τών εξτρεμιστικών αυτών οργανώσεων ήσαν συνθήματα που ή επίσημη κυβέρνηση είχε στο παρελθόν άποδοκιμάσει και καταδικάσει σαν άντιστρατευόμενα τη Δημοκρατία και τις Κεμαλικές άρχές. Τα συνθήματα αυτά, όπως γράφει ο Holster, ήσαν:

Φυλετισμός, φασισμός, εθνικισμός, μεγαλομανία και ρομαντικό πάθος ή πρόστορικά, τουρκικά σύμβολα—σαν του Φαιού Λύκου—ή για ήγήτορες όπως ο Άτίλας ή ο Τζενγκίς Χάν.

Τά εξτρεμιστικά αυτά στοιχεία στην άρχή τά ανέχθηκε ή επίσημη κυβέρνηση κάνοντας τόν πρακτικό ύπολογισμό, ότι σε περίπτωση κηρύξεως πολέμου κατά της Σοβιετικής Ρωσίας, και αυτό τότε ήταν κάτι που δέν μπορούσε να άποκλεισθή, ή σε περίπτωση γενικής έπιστρατεύσεως για στρατιωτικές επιχειρήσεις ή άλλους πολιτικούς σκοπούς στά άνατολικά σύνορα της χώρας, ή κινητοποίηση τών μαζών θά ήταν ευχερέστερη αν ύπήρχε μιá σχετική προτοιμασία.

Γιά νά σχηματίσουμε πληρέστερη εικόνα της φύσεως και του χαρακτήρος τών κινήματων αυτών θά άναφερθούμε σε ένα άντιπροσωπευτικό κείμενο της εποχής, τό άρθρο «Η Γενιά του Φαιού Λύκου».

Ποιοί είμαστε; Είμαστε Λύκοι (Bozkurtcus). Ποιά είναι ή ιδεολογία μας; Η τουρκική ιδεολογία του Φαιού Λύκου. Ποιά είναι ή πίστη τών Bozkurtcus; Είναι ή πίστη ότι ή τουρκική φυλή και τό τουρκικό έθνος είναι άνωτερο από όποιαδήποτε άλλη φυλή ή Έθνος. Ποιά είναι ή πηγή αυτής της άνωτερότητας; Τό τουρκικό αίμα. Είναι ο Τούρκος άνωτερος έκ γενετής; Ο Τούρκος είναι άνωτερος έκ γενετής. Ο Τούρκος άντλεί την ευφύια του, τη στρατιωτική μεγαλοφυία, τη δύναμη και ικανότητά του, πάντοτε από τό αίμα του... Ο πόλεμος άποτελεί τόν μέγιστο και ελλογιμένο νόμο της φύσεως. Είμαστε άπόγονοι πολεμιστών. Οι Bozkurtcus πιστεύουν ότι πόλεμος, милитаризмς και ήρωισμός όφείλουν νά ύψωθούν στο ύψηλότερο σημείο σεβασμού.¹

Τό άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε τό 1941. Άπό την εποχή αυτή οι οργανώσεις παμομοίας φύσεως και πίστεως πολλαπλασιάσθηκαν. Προσωπικότητες που έχαιραν γενικής φήμης και έκτιμήσεως, όπως ο δόκτωρ Ριζά Νούρ, διακεκριμένος ποιητής, συγγραφέας και δημοσιογράφος, ο Νιχάλ Άτσιζ, πρώην δάσκαλος που χρωστούσε τη φήμη του στις φυλετικές και παντουρκικές ιδέες που διακήρυττε με πάθος στους μθητές του, και άλλοι, έτέθησαν έπικεφαλής της κινήσεως.

1. Charles W. Holster, *Turkism and the Soviet*, New York, 1957, σ. 181-182.

Ο Τουρκάν, ένα από τά ήγετικά στελέχη της κινήσεως, άναφέρει ότι ή βάση της πολιτικής αυτής φιλοσοφίας ήταν ο φυλετισμός που στην πράξη εξέδηλώοντο σαν άντίθεση κατά τών Τούρκων ύπηκόων άλλοεθνούς προελεύσεως, όπως στην περίπτωση τών Έλλήνων.² Στο πρόγραμμα για την «έκκαθάριση» της τουρκικής φυλής από όλα τά μη τουρκικά στοιχεία, ύπεστηρίζετο ότι όλες οι δημόσιες θέσεις θά έπρεπε νά καταλαμβάνονται μόνο από άτομα που ή τουρκική καταγωγή τους θά μπορούσε νά άποδειχθή πέρα από κάθε άμφιβολία με άναδρομή σε πολλές παλαιότερες γενιές για την εξακριβωση της εθνικής τους προελεύσεως.

Σιγά - σιγά τό κίνημα άρχισε να άποκτά την πολιτική του φιλοσοφία. Η εθνικιστική αυτή κίνηση με έπικεφαλής τόν Τουρκάν δέν έλαβε τη μορφή και την οργανωση πολιτικού κόμματος, γιατί θεωρήθηκε ότι άπευθύνετο προς όλα τά κοινωνικά στρώματα χωρίς συγκεκριμένους πολιτικο-οικονομικούς στόχους.³

Τό δόγμα του παντουρκισμού με τη φιλοσοφική αυτή βάση έπεξετάθηκε και σε άλλες οργανώσεις. Μιά ομάδα διανοουμένων, με την άθθα έπωνυμία «Σύλλογος Φίλων του Βιβλίου», που άνέπτυξε σημαντική προπαγανδιστική δραστηριότητα την εποχή εκείνη, άκολούθησε στην ίδια τακτική. Ο σύλλογος αυτός, καλυπτόμενος κάτω από τόν μανδύα της άβλαβούς πνευματικής διαφώτισσεως, «είχε σκοπό τη διάδοση φυλετικής και παντουρκικής προπαγάνδας».⁴

Στά 1950, όταν ο έθνικοσοσιαλισμός άποδείχθηκε ο κακός δαίμων της Εύρώπης, οι πρωταγωνιστές της κινήσεως αυτής ύπεστήριξαν γράφοντας ότι «ή μορφή του φυλετισμού διέφερε από τό ναζιστικό είδος» ήταν άντιφασιστική, άντικομμουνιστική, μιá ήπια μορφή σοσιαλισμού και ένα μίγμα άντιθηρησκευτικότητας, τουρκικών παραδόσεων και ρεφορμισμού».⁵

2. «The Turkish Press», *Middle Eastern Affairs*, Μάιος 1950, σ. 144.

3. Τέτοιου είδους κινήματα έχουν εμφανισθή με διάφορο βαθμό έντάσεως σε ολη τη διάρκεια της όλιγοτόσης ζωής της Δημοκρατίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις ή κυβέρνηση ύπήρχε προσεκτική, ώστε νά μη δώσει την επίσημη εύλογία σε οργανώσεις που προπαγάνδιζαν άνοικτά φυλετικά δόγματα και εξέδηλωναν σωβινιστικές τάσεις. Ο καθηγητής Tachau άναφερόμενος στα κινήματα αυτά γράφει: «συναισθήματα παντουρκισμού εξακολούθησαν να μολύνουν την άτιμόσφαιρα, αν και ποτέ δέν έτυχαν της άμέριστης συμπαράσεως της επίσημης κυβερνήσεως και σπάνια έλαβαν τη μορφή καθορισμένου πολιτικού προγράμματος. Παρέμεναν συγκεκριμένες εκδηλώσεις συγγενείας και άδελφότητας προς τούς άπανταχού εύρισκόμενους Τούρκους». Tachau, «The Face of Turkish Nationalism» (σ. 235-248), *Middle East Journal* (Summer 1959), No. 13, σ. 2.

4. Holster, *έπθ άν.*, σ. 182.

5. «Turkish Press», *Middle Eastern Affairs*, Μάιος 1950, σ. 144.

Ὁ Heyd, ὅμως, βαθὺς γνώστης καὶ μελετητῆς τοῦ τουρκικοῦ ἔθνικισμοῦ, ἔχει ἐντελῶς διαφορητικὴ γνώμη ἐπὶ τοῦ προκειμένου: Τόσο τὸ κίνημα τοῦ Τουρκάν, ὅσο καὶ οἱ ἄλλες παρόμοιες ἔθνικιστικὲς ὀργανώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ γενικὰ ὁ τουρκικὸς ἔθνικισμὸς καὶ οἱ ἰδέες του¹ εἶχαν «καταπληκτικὴ ὁμοιότητα» μὲ τὸν γερμανικὸ ἔθνικισμὸ. Ὁ Heyd μάλιστα προχωρεῖ ἄκόμη περισσότερο καὶ ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀξιολόγηση τῆς ὁμοιότητος αὐτῆς. Ἡ ὁμοιότητα τῶν δύο ἔθνικισμῶν, γράφει, ὀφείλεται στὴν ὁμοιότητα τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν ποῦ ἐπικρατοῦσαν καὶ στὶς δύο αὐτὲς χώρες καὶ ποῦ διέφεραν ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Χαρακτηριστικὰ τῶν δύο κοινοῶν εἶναι ἡ αὐταρχικὴ διακυβέρνηση, ἡ διείσδυση τῶν στρατιωτικῶν στὶς δημόσιες ὑπηρεσίες καὶ ἡ ἀνάπτυξη καὶ προαγωγὴ τοῦ милитаристικοῦ πνεύματος.

Ἡ Eleanor Bisbee ποῦ ἐξῆσε ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πολέμου στὴν Τουρκία, σάν καθηγήτρια τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναφερομένη στὶς ὀργανώσεις αὐτὲς ἐπιβεβαιώνει πῶς εἶχαν σάν πρότυπο τὸν «ναζιστικὸ φυλετισμό».

«Προπαγάνδιζαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν φυλετικῶν ἀδελφῶν τους Τούρκων τοῦ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ Τουρκεστάν. Ἀκολουθοῦσαν πρόγραμμα κατὰ τὴν μειονότη- των ἀντιβραβικό, ἐλαφρῶς ὑπὲρ τοῦ ἄξονος καὶ ἄκρως ἀντισοβιετικό. Παρέσταν μέσα στοὺς κόλπους τους διανοουμένους καὶ ἱστορικοὺς τῆς νεώτερης γενιᾶς, ποῦ εἶχαν συμπεριλάβει στὰ πρῶτα διδασκὰ βιβλία τῆς Δημοκρατίας ἐξτρεμιστικὲς θεωρίες περὶ τῶν τουρανιστικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τὸν κόσμον».²

Οἱ ὀργανώσεις αὐτὲς σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου ἦταν ἐλεύθερες νὰ προπαγανδίζουν τὶς ἀπόψεις τους μὲ δημόσιες συγκεντρώσεις, ἐκδόσεις παντὸς εἶδους ἐντύπων καὶ μὲ ἄλλα μέσα, χωρὶς τὴν ἐπέμβαση ἢ διαμαρτυρία τῆς κυβερνήσεως. Καὶ παρὰ τὶς συχνὰς καὶ ἐπίμονες διαβεβαιώσεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως γιὰ τὸ ἀντίθετο, στὴν οὐσία λαὸς καὶ κυβέρνηση δὲν ἔπαυαν νὰ πιστεύουν στὴν ἐπανάκτηση τῶν πρώτων ὀθωμανικῶν ἐδαφῶν ποῦ εἶχαν προσαρτηθῆ στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση.

Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Τούρκος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πενσυλβανίας Karpat, κάτω ἀπὸ τὶς ἐπίσημες κυβερνητικὲς ἀποκηρύξεις σοβινιστικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἰδεῶν,

«κρυβόταν τὸ ζῶηρ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Τούρκους ποῦ ζοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Δημοκρατίας, ἐνδιαφέρον ποῦ διητηρεῖτο ἄσβεστο ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ποῦ εἶχαν γαλοχηθῆ μὲ τὶς παντουρκικὲς ἰδέες τῶν Νεοτούρκων, μέσο διαφόρων ἔθνικιστικῶν ἐντύπων καὶ ὀργανώσεων, καὶ ἀπὸ μιὰ σημαντικὴ μερίδα προσφῶγων ποῦ προέρ-

χονταν ἀπὸ τὶς τουρκόφωνες περιοχὲς τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως.

Ἡ Κυβέρνηση δεχόταν πρόθυμα τοὺς Τούρκους ποῦ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὶς περιοχὲς ὅπου εἶχαν μεταναστεύσει ἀπὸ τὴν Ἀνατολία κατὰ τὸν δέκατο πέμπτο καὶ δέκατο ἕκτο αἰῶνα καὶ ζοῦσαν σὲ περιοχὲς τῆς Βαλκανικῆς ποῦ κάποτε ἀποτελοῦσαν τμήματα τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας».³

Ἔτσι, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ καλυμμένη καὶ σιωπηρὴ ἀνοχὴ καὶ πολλὲς φορὲς ἡ συμπαράσταση τῆς κυβερνήσεως καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ γερμανικὲς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες στὴ Ρωσία καθὼς καὶ ἡ γερμανικὴ προπαγάνδα, ποῦ ἀφέθηκε ἀνεξέλεγκτῃ νὰ δρᾷ στὰ χρόνια τοῦ πολέμου, δημιούργησαν τὴν κατάλληλῃ ἀτμόσφαιρα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ρατσιστικῶν, παντουρκικῶν ἰδεῶν, κατὰ τὰ γερμανικὰ πρότυπα.

2. ἀλλαγὴ τακτικῆς

Ἡ κατάρρευση τοῦ ἀνατολικοῦ μετώπου, ἡ ὁποία ἀκολούθησε τὶς βареиς ἡττες τῶν Γερμανῶν ὑπὸ τοῦ σοβιετικοῦ στρατοῦ, ἀπέτελεσε ἀπαρχὴ ἑλέγχου τῆς ἐπεκτάσεως τῶν παντουρκικῶν ἰδεῶν.

Ἡ ἄτυχη γιὰ τὰ τουρκικὰ ἔθνη ἀσπέρωντα (μὲ τὴν ἐννοία τουλάχιστον ποῦ τὰ ἀντιλαμβάνετο μιὰ μεγάλη μερίδα τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας) ἐκβαση τοῦ πολέμου καὶ ἡ μέχρι τότε τουρκικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἐξέθετε τὴν Τουρκία ἀπέναντι τῆς Μόσχας, ἡ ὁποία κάθε ἄλλο παρὰ διατεθειμένη ἦταν νὰ ἀνεχθῆ ὅποιαδήποτε συζήτηση πάνω στὸ θέμα τοῦ Ἀζερμπαϊτζάν καὶ τοῦ Τουρκεστάν, τὴ στιγμή μάλιστα ποῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὴν ἡττα τῆς Χιτλερικῆς Γερμανίας εἶχε πέσει στοὺς ρωσικοὺς ὄμους.

Θεωρήθηκε σκόπιμο καὶ ἐπιβεβλημένο ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τῆς Ἀγκύρας ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας νὰ τεθῆ σὲ νέες βάσεις, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθῆ ἡ νέα διεθνὴς πραγματικότητα. Μιὰ τέτοια στροφή ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποβλέπη στὴν ἐξευμένιση τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως. Ἡ Ἀγκυρα ἔπρεπε νὰ ἀποκατασταθῆ στὰ μάτια τῆς Μόσχας γιὰ σχεδὸν ἀπρόκαυπτη ἀντιρρωσικὴ πολιτικὴ ποῦ ἐπὶ τέσσερα χρόνια ἀκολούθησε.

Κινουμένη ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὑπολογισμοὺς ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση στὶς 9 Μαΐου 1944 προέβη στὴ σύλληψη τῶν ἡγετῶν τῆς παντουρκικῆς κινήσεως, φροντίζοντας ταυτόχρονα νὰ δοθῆ εὐρεία δημοσιότητα στὴν ἐνέργειά της αὐτῆ. Ὑστερα ἀπὸ δεκαήμερη διαδικασία, τὸ στρατοδικεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκήρυξε ἐνόχως 23 ἄνθρωποις μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ὑποκινούμενα καὶ ὑποστηριζόμενα ἀπὸ «πράκτορες ξένης δυνάμεως» προέβησαν στὴν ὀργάνωση παρανόμων σωματείων μὲ σκοπὸ τὴν διάδοσιν φυλε-

1. Uriel Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism*, Hanrill Press, 1950.

2. Eleanor Bisbee, *The New Turks*, Philadelphia, 1951, σ. 60.

3. Kemal H. Karpat, *Turkey's Politics*, Princeton, Princeton University Press, 1959, σ. 263.

τικόν διακρίσεων και την άνατροπή της κυβερνήσεως. Με την απόφαση του στρατοδικείου, που ανακοινώθηκε τη 19η Μαΐου 1954, έπεβλήθησαν στους περισσότερους από τους κατηγορούμενους ποινές που εκυμαίνοντο από δύο μέχρι δέκα χρόνια καταναγκαστικά έργα.

Από την εποχή όμως της συλλήψεως των παντουρκιστών μέχρι της εκδόσεως της αποφάσεως από το στρατοδικείο, ώρισμένα γεγονότα άλλαξαν και πάλι τη διεθνή κατάσταση. Ήταν ή εποχή του άνασχηματισμού της νέας Εϋρώπης. Ήταν ή εποχή που ή διεθνή κατάσταση άλλαξε μέρα με τη μέρα. Ο έρυθρός στρατός είχε προχωρήσει στον βαλκανικό χώρο, άφου κατέλαβε την Ούγγαρία και την Πολωνία. Η Μόσχα εδιάλεξε αυτήν ακριβώς τη στιγμή για να παρουσάσει τις αξιώσεις της στην τουρκική κυβέρνηση.

Ακούροσε τη συνθήκη φιλίας του 1925 με την Τουρκία, με τον ίσχυρισμό ότι ή συνθήκη αυτή χρειαζόταν να προσαρμοληθή στις νέες διεθνείς συνθήκες.¹

Έδημοσίευσε τον Αϋγουστο του 1945 το άνακοινωθέν του Πότσδαμ που ύπογράμμισε ότι και ή συνθήκη του Μοντρέ του 1936, που καθόριζε το καθεστώς των Στενών, έπρεπε να επανεξετασθή «έπειδή έπαψε να άναποκρίνεται στις δημιουργηθείσες συνθήκες». Το δλο θέμα θά έπρεπε να τακτοποιηθή με άπευθείας συνηνοήσεις μεταξύ Άγγλιας, Άμερικης, Ρωσίας και της τουρκικής κυβερνήσεως.² Από την εποχή εκείνη ή πίεση άρχισε να αυξάνη. Ένα χρόνο άργότερα, τον Αϋγουστο του 1946, ή Μόσχα έγινε ακόμη πιο άπαιτητική. Η συνθήκη του Μοντρέ έπρεπε να τύχη διακανονισμού με άπευθείας συνηνοήσεις άποκλειστικά των κρατών που περιβρέχονται από τη Μαύρη Θάλασσα. Η Σοβιετική Ένωση έπρεπε όπωσδήποτε να συμμετάσχη στην άμνα των Στενών.

Η Τουρκία ένθαρρνωμένη από τη στάση της άμερικανικής κυβερνήσεως άπέρριψε τις ρωσικές αυτές προτάσεις. Ο ρωσικός τύπος, που άνανακλούσε την έπίσημη γνώμη της κυβερνήσεως, άντεδράσε άπαιτώντας εκτός από τις βάσεις στα Στενά και τη ρύθμιση των ρωσοτουρκικών συνόρων που είχαν καθορισθή με τη Συνθήκη του 1921.³

Ακολούθησε μιá περίοδος άπολύτου συγχύσεως, άπειλών και άντεγκλήσεων. Τελικά ή άμερικανική

κυβέρνηση έξεδήλωσε καθαρά την άπόφασή της να μη άνεχθή κάτω από όποιεσδήποτε συνθήκες μονοπωλιακό σοβιετικό έλεγχο έπάνω στα στρατηγικής σημασίας Στενά (όπως στην πραγματικότητα έσημαινε ή «κοινή σοβιετοτουρκική ύπεράσπιση των Στενών», της ρωσικής διακοινώσεως). Η άπόφωση αυτή της άμερικανικής κυβερνήσεως ύλοποιήθηκε με την ψήφιση από το Κογκρέσσο του Δόγματος Τρούμαν.

Από αυτό το σημείο οί ρωσοτουρκικές σχέσεις έτίθεντο και πάλι σε νέα βάση. Η τουρκική κυβέρνηση δεν αισθανόταν πλέον την άνάγκη να μεταχειρισθή τους παντουρκιστάς σαν έξιλαστήρια θύματα για να έπιτύχη τον κατευνασμό της ρωσικής κυβερνήσεως.

Κάτω από το φώς των νέων εξέλιξεων ή κυβέρνηση διέταξε την άκύρωση των ποινών και την επανάληψη της δίκης ή όποια έληξε ένα χρόνο άργότερα με την άπαλλαγή των κατηγορουμένων λόγω «... έλλειψεως ένοχοποιητικών στοιχείων». Έπι πλέον, έθεσε εκτός νόμου τα δύο πολιτικά κόμματα με φιλοσοβιετικές τάσεις, το Σοσιαλιστικό Κόμμα των Έργατών και Άγροτών (Türkiye Sosyalist Emekci ve Koylu Partisi)⁴ και το Σοσιαλιστικό Κόμμα (Türkiye Sosyalist Partisi). Η άπαγόρευση έγινε με βάση τα άρθρα 141 και 142 του Τουρκικού Ποινικού Κώδικος που άπαγόρευσε τον «άγωνα των τάξεων». Στο δικαιολογητικό της άπαγορεύσεως άναφερόταν ότι και τα δύο αυτά κόμματα ήσαν ταξικά κόμματα. Άν όμως έτσι είχαν τα πράγματα, τότε, είναι άπορία άξιο γιατί τα κόμματα άφέθηκαν έξ άρχης να οργανωθούν, έφ' όσον ή μαρξιστική βάση της οργανώσεώς τους φαινόταν καθαρά στις δηλώσεις τις όποιες είχαν ύποβάλει στο Ύπουργείο Έξωτερικών, όταν ζήτησαν την άδεια οργανώσεώς τους σαν πολιτικά κόμματα.

Η ένέργεια αυτή της κυβερνήσεως ύπηρεξε τόσο φανερά άντιδημοκρατική και τα αιτία τόσο ξένα προς τα προσφιλά όματα, ώστε ο Ύπουργός των Έξωτερικών, Νεκμεντίν Σοντάκ, άναγκάσθηκε να προβή σε δημοσίευση των παρακάτω δηλώσεων στην κυβερνητική έφημερίδα της Κωνσταντινουπόλεως Aksam (Βραδυνή):

Μπορεί ή ληφθεία άπόφαση να συμβιβασθή με την προχωρημένη μορφή της Δημοκρατίας μας; Άπαγορεύεται να υιοθετηθούν «άριστέρες» άπόψεις επί κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών θεμάτων; Είναι δυνατό να ύπάρξουν Δημοκρατία και Έλευθερία στον αιώνα μας όταν «άριστέρες» ιδέες δεν μπορούν να έκφραστούν έλεύθερα; Η άπάντηση είναι όχι... άλλα τα ληφθέντα

4. Άναφορικά με τις μειονότητες των Λαζών, των Κοϋρδών, κτλ., το κόμμα άναγνώριξε άνεπιφύλακτα το δικαίωμα τους να άναπτύξουν και να διατηρήσουν τη γλώσσα και κουλτούρα τους καθώς και το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως, μέχρι και του σημείου της άποχωρήσεώς τους από το τουρκικό κράτος.

1. Για την κρίση της εποχής εκείνης, βλέπε άρθρο του Cemil Bilsel με τίτλο «The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence», *American Journal of International Law*, Οκτώβριος 1947, σ. 727-747.

2. Department of State, *The Problem of the Turkish Straits*, Washington, 1947, σ. 36-37.

3. Η Συνθήκη του 1921 ώριζε ότι ή Τουρκία έπαιρνε τις έπαρξίες του Κόρς και Άρντανάν και ή Ρωσία την περιοχή του Βακούμ. Bayur Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinün äis Siyasasi* (Έξωτερική Πολιτική του Τουρκικού Κράτους), Istanbul, 1938, σ. 70-71.

μέτρα κατὰ τῶν δύο πολιτικῶν κομμάτων ἐφαρμόσθηκαν, γιατί ὑπῆρχε ἡ ὑποψία ὅτι τὰ κόμματα αὐτὰ ἀπέκρυπταν τοὺς πραγματικούς τους σκοπούς, γιατί ἐργάζονταν γιὰ λογαριασμό ξένης δυνάμεως... καὶ γιατί ἐφάρμοζαν πρόγραμμα διαφορετικό ἀπὸ ἐκεῖνο πὸν κατέθεσαν στὴν κυβέρνησή.²

Εἶχε γίνεи ὅμως σ' ὅλους φανερό ὅτι ἡ διάλυση τους ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τὴ νέα διεθνὴ κατάσταση. Τὰ κόμματα εἶχαν καθαρά μαρξιστικὴ τοποθέτηση, ὅπως φανόταν στὰ προγράμματα πὸν εἶχαν καταθέσει στὸ Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν. Ἐπὶ πλέον τὸ δικαστήριο δὲν βρῆκε καμμιά ἐνδειξη ὅτι τὰ δύο κόμματα εἶχαν ὀποιαδήποτε ἐπαφὴ μὲ ξένη δύναμη ἢ ὅτι ἐπαιρναν χρήματα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό.³ Ἦταν καθαρά μιὰ ἀπόφαση σκοπιμότητας.

Τὸ αὐτὸ ἐπιχειρήμα προβλήθηκε καὶ στὴν περίπτωση τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων πὸν ἀκολούθησαν τὴν ἴδια μοίρα μὲ τὰ κόμματα. Ὅλες οἱ ἐργατικὲς ὀργανώσεις ἐτέθησαν ἐκτὸς νόμου καὶ διαλύθηκαν. Τρεῖς μόνο μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ διάλυσή τους, ὁ Ὑπουργὸς Ἐργασίας εἶχε δηλώσει:

Τὰ ἐργατικά συνδικάτα κατὰ τὴ γνώμη τῆς κυβερνήσεως ἀποτελοῦν καθ' ὅλα νόμιμες ὀργανώσεις. Εὐχομαί μὲ ὅλη τὴν καρδιά μου νὰ ἀποβοῦν αὐτὲς πρὸς ὄφελος τῆς χώρας.³

Ἡ ἐξέταση τῆς περιόδου 1940 μέχρι 1947 μᾶς δίνει μιὰ εἰκόνα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἐπίσημη κυβέρνηση ἐχρησιμοποίησε τὰ διάφορα ἐθνικιστικὰ κινήματα γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἐξωτερικὴ της πολιτική.

Στὴν ἀρχὴ ἐλπίζοντας σὲ μιὰ νίκη τῆς Γερμανίας ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀκολούθησε φιλογερμανικὴ πολιτικὴ καὶ ἐνθάρρυνε τὴ διάδοση τῶν παντουρκικῶν ἰδεῶν. Οἱ Γερμανοὶ, πὸν ἀνέκαθεν διέβλεπαν στὴν Τουρκία τὸν καταλλήλοτερο συνεργάτη γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἐπεκτατικῶν τους σχεδίων στὴ Μέση Ἀνατολή, συστηματικὰ καὶ ἀπροκάλυπτα υπέθαλπαν τοὺς κρυφοὺς πόθους τῶν Τούρκων καὶ ὑπέσχοντο τὴν ὀριστικὴ τακτοποίηση τοῦ «ἱεροῦ ἐθνικοῦ» πόθου τους.

Τὸ Γ' Ράιχ, ὅμως, νικῆθηκε κατὰ κράτος. Καὶ γιὰ τοὺς Τούρκους δὲν ὑπῆρχε ἄλλη ἐκλογὴ παρά ἡ διαδοχικὴ βελτίωση τῶν σχέσεων μὲ τὴν Ρωσία. Πράγματι, ἄμεσως μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ πυρὸς, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἔκαμε ὅ,τι ἦταν δυνατό πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ, γιὰ νὰ διαπιστώσῃ σὲ λίγο ὅτι ἡ πατροπαράδοτη ἀδιάλλακτη στάσις ἐναντι τῆς Τουρκίας δὲν εἶχε μεταβληθῆ καὶ ὅτι καμμιά κατανόηση δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀναμένεται ἐκ μέρους τῆς Μόσχας. Ἀπεναντίας, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ ρωσικὴ στάσις σκληρυνόταν καὶ οἱ ἀπαίτησεις ἐπολλαπλασιάζοντο.

1. *Aksam* (κύριο ἄρθρο), 19 Δεκεμβρίου 1946.

2. *Kemal Karpat*, *ἔθ' ἄν.*, σ. 367.

3. *Tasvir* (Κωνσταντινουπόλη), 12 Σεπτεμβρίου 1946.

Τρομοκρατημένοι καὶ ἀπογοητευμένοι ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ἀμερικὴ, ἡ ὁποία γιὰ δικούς της λόγους ἦταν πρόθυμη νὰ παράσῃ ὀποιαδήποτε βοήθεια προκειμένου νὰ ἀντιμετωπισθῆ ἡ κομμουνιστικὴ ἀπειλὴ στὴν περιοχὴ.

Ἔτσι, μέσα σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα, παρατηροῦμε μιὰ σοβαρὴ παλινδρόμησις ἐλπίδων, σκοπῶν καὶ μέσων. Αὐτὸ εἶχε σοβαρὰ ψυχολογικὲς ἐπιπτώσεις στὴν τουρκικὴ ψυχὴ. Πάνω ἀπ' ὅλα ἐδημιούργησε κλίμα ἀγωνίας καὶ ἀγχους.

Πότε οἱ προσδοκίες καὶ ἐλπίδες τοῦ ἔθνησαν σὲ ὑψηλὴ δυσθεώρητα καὶ πότε ἐπεφταν γιὰ νὰ θρασυβοῦν στὴ σκληρὴ πραγματικότητα. Οὐδέποτε τὸ ἔθνικὸ ὄνειρο τῶν Τούρκων γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασις τῶν 20 περίπου ἑκατομμυρίων ἀδελφῶν τους, πὸν ζοῦσαν ἐξῶ ἀπὸ τὰ τουρκικὰ σύνορα, πλῆσισε νὰ γίνῃ πραγματικότης ὅσο κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς κεραυνοβόλου προελάσεως τῶν γερμανικῶν μεραρχιῶν στὶς ρωσικὲς στέπες.⁴ Αὐτὸ, ὅμως, δὲν ἦταν περρωμένο νὰ διαρκέσῃ γιὰ πολὺ.

Ἡ κατάρρευσις τῆς Γερμανίας ἄλλαξε τὴν ὄψη τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Βαλκανίων. Μαζὶ μὲ αὐτὴν ἄλλαξε καὶ ἡ τύχη τῶν τουρκικῶν σχεδίων καὶ ἐπιδιώξεων. Ἡ Ρωσία μὲ καταπληκτικὴ ταχύτητα, ἀφοῦ συνῆλθε ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματα τοῦ πολέμου, ἄρχισε νὰ διεκδικεῖ πρωτεύουσα ρόλο στὴν παγκόσμια σκηνή. Κάθε ἐλπίδα γιὰ μιὰ συνεννόηση πᾶνω στὶς τουρκικὲς ἐθνικὲς διεκδικήσεις, ὅπως καὶ ὀποιαδήποτε δυναμικὴ ἐνέργεια ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας γιὰ τὴν εὐδόμησι τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ ἀποκλεισθῆ.

Ἀλλά, μολονότι ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως εὐρίσκει περιθώρια νὰ κινῆται μὲ σχετικὴ εὐελξία, οἱ βασικὲς ἰδεολογικὲς τάσεις τοῦ ἐθνικισμοῦ, πᾶνω στὸν ὁποῖο στηρίξε τὴν πολιτικὴ της, παρέμειναν περισσότερο σταθερές.

«Τὸ ρεύμα τοῦ παντουρκισμοῦ εἶναι ἰσχυρό», γράφει ὁ Holster, «στὶς θεμελιώδεις κρατικὲς δραστηριότητες, ὅπως στὰ θέματα ἐκπαίδεσεως, μειονοτήτων, ἐκτουρκισμοῦ τῆς γλώσσας», κλπ.»⁵

3. ὁ παράγων «ἀσφάλεια»

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο πὸν ἀνεκαθεν ἐπηρέαζε κατὰ τρόπο ἀποφασιστικὸ τὴ μορφὴ καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ εἶναι καὶ τὸ ἀίσθημα τῆς ἀνασφάλειας. Ἡ ἀνασφάλεια αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὸν συνεχῆ κίνδυνο κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ Τουρκία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ζῆ λόγω τῆς γειτονίας μετὰ τοῦ κολοσσοῦ τοῦ Βορρᾶ.

Ὁ Tekin Alp, σὲ μιὰ ἀξιόλογη μελέτη τῆς ἐξε-

4. Σήμερα ξερούμε ὅτι ὁ Χίτλερ εἶχε ἐπίσης ὑποσχεθῆ νὰ θέσῃ κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴ διακυβέρνησις ὀλόκληρο τὸν ἀραβικὸ κόσμο.

5. Holster, *ἔθ' ἄν.*, σ. 206.

λίξεως των παντουρκικών ιδεών, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι:

‘Ενώ ή τάση προς επέκταση (ιρεντέντα)¹ για τους ‘Ιταλούς, Ρουμάνους, Βουλγάρους και Σέρβους δέν αποτελεί άμεση κατάσταση ανάγκης, για τους Τούρκους απέτέλεσε άναπόφευκτη πολιτική. Οί ‘Ιταλοί και τά άλλα έθνη θά μπορούσαν εύκολα νά εξακολουθήσουν την εθνική τους ανάπτυξη χωρίς τή βοήθεια μιάς ‘ιρεντέντα, γιατί υπάρχουν μέσα στά σύνορα άρκετές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές δυνατότητες για μιά τέτοια ανάπτυξη... ‘Η εθνική τους άκεραιότητα δέν κινδυνεύει. Δέν συμβαίνει όμως τό ίδιο και με την Τουρκία.²

‘Η εδαφική άκεραιότητα της Τουρκίας, από την εποχή άκόμη του Μεγάλου Πέτρου, απέτέλεσε τόν στόχο της έξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, της οποίας άντικειμενικός σκοπός υπήρξε πάντοτε ή έξοδος της στο Αίγαίο. Ιδεολογική βάση της πολιτικής αυτής υπήρξαν οι θέσεις τού πανσλαβισμού, δηλαδή ενός εθνικισμού πού έβασίζετο σέ καθαρά φυλετικές ιδέες.

Σέ άπάντηση αυτής της ρωσικής επέκτατικής ιδεολογίας, άντιτάχθηκε ό τουρκικός εθνικισμός, πού βασίζεται και αυτός σέ φυλετικά δόγματα: στην άρχη με τή μορφή τού παντουρανισμού και άργότερα τού παντουρκισμού.

‘Η συνεχής άπειλή μιάς ρωσικής καθόδου στο Αίγαίο και ενός πιθανού έλέγχου τών Στενών έγινε μόνιμη, όπως μόνιμο έγινε και τό συναίσθημα τού φόβου και της άνησυχίας.

Τό έντονο συναίσθημα της άνασφαλείας, αποτέλεσμα της συνεχούς άπειλής, δημιουργεί κλίμα έντάσεως και παρασύρει σέ συμπεριφορά πού χαρακτηρίζεται από προκατάληψη. Αυτό συνέβη με τό Κυπριακό. ‘Η Κύπρος συνδέθηκε με τό θέμα της ασφάλειας τού τουρκικού έθνους.

‘Η χρονία άνησυχία, όπως γράφει και ό Allport στην κλασική του πιά έργασία *The Nature of Prejudice*, «μιάς θέτει σέ συναγερμό και μιάς προδιαθέτει έτσι ώστε νά θεωρούντο όλων τών ειδών τούς έρεθισμούς σαν άπειλές».³

Θά μπορούσαμε νά συνοψίσουμε τή σύντομη αυτή άνασκόπηση τών κυριότερων στοιχείων πού συνθέτουν τόν τουρκικό εθνικισμό, τονίζοντας μερικώς ψυχολογικούς παράγοντες πού άσκοφν άποφασιστική επίδραση στόν χαρακτήρα και τή συμπεριφορά τών Νεοτούρκων.

1. *Έπιθυμία* για ένωση όλων τών Τούρκων πού άφέθηκαν έξω από τά σύνορα της «Νέας

1. Κίνηση προς επανάκτηση εδαφών πού, για ιστορικούς, θρησκευτικούς, φυλετικούς, εθνικούς λόγους, θεωρούνται ότι αποτελούν άναπόσπαστο μέρος τού έθνους.

2. *The Turkish and Pan-Turkish Ideas*, London, 1917, σ. 39.

3. Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, Addison-Wesley, 1954, σ. 329.

Τουρκίας». Είναι αυτό τού ό Μέιερ και ό Νιούκομ άποκαλούν «προσανατολισμό σκοπών».⁴

2. *‘Αναχαίτηση* της επιθυμίας αυτής πού προέρχεται είτε από έξωτερικούς παράγοντες—πολιτική Μεγάλων Δυνάμεων—ή από έσωτερικούς—άνεπαρκεία φυσικών μέσων προς εκπλήρωση τών ταχθέντων σκοπών. ‘Η «άναχαίτηση» αυτή δημιουργεί *άπογοήτευση*.

3. *‘Ανασφάλεια* πού προκαλείται από τόν φόβο τού ρωσικού κινδύνου. ‘Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασεως είναι ή ανάπτυξη χρονίας *άνησυχίας*. Κίνδυνος εδαφικής ρωσικής επέκτασεως, κίνδυνος κομμουνιστικής (ιδεολογικής) διεισδύσεως. ‘Εχοντας εξετάσει α) τά φυλετικά στοιχεία τού παντουρκισμού πού αποτελούν τή βάση τού τουρκικού εθνικισμού και β) τις ψυχολογικές καταστάσεις πού δημιουργούνται λόγω τού διαρκούς κινδύνου από βορρά, θά προσπαθήσουμε στις επόμενες σελίδες νά αναλύσουμε : (α) τόν τρόπο με τόν οποίο τά στοιχεία αυτά επέδρασαν στην τουρκική θέση άπέναντι στο Κυπριακό, και (β) τόν τρόπο με τόν οποίο ή κυβέρνηση ήταν σέ θέση νά κινήσει τις μάζες προς τήν κατεθνωση τήν οποία αυτή θεώρησε όρθη με σκοπό νά άποκομίσει πολιτικά όφελή τόσο στο έσωτερικό όσο και στο έξωτερικό.

ΜΕΡΟΣ Β. ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

1. φόβος και προπαγάνδα

«‘Η ένστικτώδης αντίδραση—άπάντηση τού ανθρώπου στην άπογοήτευση—είναι ή εκδήλωση ενός επίθετικού δογματισμού όποιασδήποτε μορφής». Allport, *έν’ όπ.*, σ. 325.

«Υπάρχει στενή σχέση μεταξύ *άπογοητεύσεως*, *άνησυχίας* και *επιθετικών τάσεων*». H.S. Lippman, «Μελέτη της επιθετικότητας», *‘Αμερικανικών Περιοδικών ‘Ορθοψυχιατρικής*, 1943, σ. 415-18.

‘Η λογική σχέση πού υπάρχει άνάμεσα τούς παράγοντες πού έχουμε επιτροχάδην εξετάσει και στην τουρκική στάση στο Κυπριακό φαίνεται, άν εξετάσουμε τά γεγονότα τού Σεπτεμβρίου τού 1955 υπό τό πρίσμα τών υποθέσεων πού έχουμε κάνει.

‘Ο παράγων «ασφάλεια» έπαιξε τόν σπουδαίο-

4. ‘Εχει επανειλημμένως λεχθή ότι μιά εύνοική λύση τού Κυπριακού αποτελεί «ζήτημα τιμής» για τήν Τουρκία. Θά ήταν έλληνής μιά έξήγηση με βάση τόν εγωισμό ή τό ρόητρο τών ήγετών της κυβερνήσεως. Μιά περισσότερο λογική εξήγηση θά ήταν αυτή πού θά βασιζόταν στη σκέψη ότι οι Τούρκοι—ό μέσος Τούρκος—βλέπουν στους 100.000 Τούρκους της Κύπρου όλους τούς Τούρκους πού έχουν παραμείνει έξω από τά σύνορα. Οί 100.000 Τουρκοκύπριοι αντιπροσωπεύουν τά εκατομμύρια τών «άδελφών» πού έχουν παραμείνει υπό ρωσική κυριαρχία. Είναι «ζήτημα τιμής» για τούς Τούρκους νά δείξουν προς τούς Τουρκοκύπριους στοιχειώδη συνέπεια στην πανηγυρικά διακηρυχθείσα εθνική πολιτική.

τερο ρόλο καὶ στὴν περίπτωση τῆς Κύπρου. Τὸν παράγοντα «ἀσφάλεια» ἐκμεταλλήθηκε ἡ κυβέρνησις τοῦ Μεντέρῆς γιὰ νὰ ὑποκινήσῃ καὶ ἀναζω-
πυρώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ ἀπέναντι στὸ Κυπριακόν.

«Ὁ στρατηγικὸς παράγων», παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Tachau, αὐτόπτης μάρτυς τῶν γεγονότων τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1955, «ἦταν ὁ ἰσχυρότερος παράγων στὰ χέρια τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἀγκύρας στὴν προσπάθειά της νὰ ὑποκινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Κύπρο. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν δύο χρόνων ποὺ ἔμεινα στὴν Τουρκία, παρατήρησα ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις συστηματικὰ πρόβαλλε τὸν παράγοντα φόβο στὸν λαόν».¹

Μέχρι τὸ 1953 ἀκόμη τὸ κλίμα ἦταν κάθε ἄλλο παρὰ ἀνθελληνικόν. Κατὰ τὴ διάρκειά της χρονιάς αὐτῆς ὁ Βασιλεὺς Παῦλος ἐπισκέφθηκε τὴν Ἀγκυρά. Γιὰ πρώτη φορά μέσα σὲ 23 χρόνια ἀρχηγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐπισκέπτετο τὴν Τουρκία. Ἡ ἐπίσκεψή του ἀνταπεδόθη ἀπὸ τὸν Τοῦρκο Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα. Καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρῆς ἡ ὑποδοχὴ μορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ σὺν ὑπερβολικῇ θερμῇ. Μέχρι τὸ σημεῖο ἐκεῖνο καὶ στὶς δύο περιπτώσεις δὲν ὑπῆρχε περιθώριο προπαγάνδας ποὺ νὰ στηρίζεται σὲ στρατηγικὰ ἐπιχειρήματα, ἀφοῦ τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα γιὰ μιὰ στενώτερη ἑλληνοτουρκικὴ συνεργασία ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀνάγκη ἀποτελεσματικῆς στρατιωτικῆς συνεργασίας μεταξὺ δύο μελῶν τοῦ NATO, ποὺ μόλις εἶχαν ἐνταχθῆ στὰ εὐρύτερα πλαίσια τῶν ἀμυντικῶν σχεδίων τῆς Δύσεως. Ἐπι πλεόν, μόλις εἶχε ὑπογραφῆ τὸ Βαλκανικὸ Σύμφωνο μεταξὺ Γιουγκοσλαβίας, Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, ποὺ ἀπέβλεπε στὴ στενότερη στρατιωτικοπολιτικὴ συνεργασία τῶν τριῶν χωρῶν. Κάθε νύξη περὶ στρατιωτικῶν πλεονεκτημάτων ἢ ἀπειλῶν τῆς μιᾶς χώρας κατὰ τῆς ἄλλης θὰ φαινόταν τοῦλάχιστον ἀκατανόητη τὴν ἐποχὴ ποὺ κοινὸς ἐχθρὸς ἔθεωρεῖτο ὁ κομμουνισμὸς.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὁμοῦς ἐκεῖνη παρατηρεῖται μιὰ συστηματικὴ καλλιέργεια ἐνὸς κλίματος φοβίας ποὺ ἐδικαιολογεῖτο κατὰ ἕνα μέρος καὶ ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἀψυχολόγητη τακτικὴ τῆς τότε ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἡ Ἀθήνα ἀγνοοῦσε συστηματικὰ κάθε δικαίωμα τῆς Ἀγκύρας νὰ ἔχη ὅποιοδήποτε λόγο στὸ θέμα τῆς Κύπρου.

Ταυτόχρονα παρατηροῦμε μιὰ ἄνευ προηγούμενου συγκέντρωσι τῆς προπαγανδιστικῆς μηχανῆς στὴν Ἀμερικὴ (κυρίως μέσω τοῦ τουρκικοῦ γραφείου πληροφοριῶν στὴ Νέα Ὑόρκη, ἔδρα τοῦ ΟΗΕ) ποὺ πρόβαλλε τὸν παράγοντα «ἀσφάλεια» σὺν κύριο ἐπιχείρημα κατὰ ὅποιονδήποτε ἀλλαγῆς στὴ διοίκισι τῆς νήσου.

Ἀντιπροσωπευτικὸ δείγμα τῆς μεταστροφῆς ποὺ πραγματοποιήθηκε εἶναι μιὰ συνέντευξι ποὺ δό-

θηκε ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Fatih Rustu Zulfu πρὸς τὸν William Helman, τοῦ συνδέσμου τῶν ἐφημεριῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἡ ὁποία διαδόθηκε εὐρέως ἀπὸ τὸ εὑρισκόμενον στὴ Νέα Ὑόρκη τουρκικὸ γραφεῖο πληροφοριῶν.²

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν παρουσίασε τὴν ὅλη κυπριακὴ ὑπόθεσι σὺν μιᾷ ἀκόμη προσπάθειά τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τους νὰ ταπεινώσουν τὴν Τουρκία. Ἐτονίζετο ὅτι ἡ κατοχὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νήσαν ποὺ ἀπειχῶν ἐλάχιστα μίλια ἀπὸ τὶς τουρκικῆς ἀκτῆς τοῦ Αἰγαίου ἦταν καταφανῆς πλῆγμα κατὰ τῆς τιμῆς, τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους. Ἡ προσπάρησι μιᾶς ἀκόμη τέτοιας νήσου, καὶ μάλιστα με ἀξιοσημείωτη τουρκικὴ μειονότητα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποσοβῆθῃ με κάθε θυσία.

Ἦταν ἀκριβῶς τότε ποὺ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ὑποβροθυμένη ἀπὸ τὸν ἡμερησιο τύπο, ἐξάπλωσε μιὰ συστηματικὴ προπαγάνδα, ἐκμεταλλευομένη καὶ πάλι τὸν παράγοντα «ἀσφάλεια». Παλαιὰ σύμβολα με καινούργιες μεθόδους ἀρχισαν νὰ δημιουργοῦν τὸ κατάλληλο ψυχολογικὸ κλίμα.

Τὸ θέμα ποὺ ἄρχισε συστηματικὰ νὰ προβάλλεται ἦταν ἡ συμπεριφορὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν περίοδο 1919-1923.

«Ἀκουγα ἀμέτρητες ἱστορίες», γράφει ὁ καθηγητὴς Tachau, «ἑλληνικῶν ἀκροτήτων στὰ τουρκικὰ χωρία κατὰ τὸν τραγικὸ πόλεμο τοῦ 1919-1923, καὶ μοῦ δινόταν ἡ διαβεβαίωσι ὅτι ἡ Κύπρος θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἀναμῆνῃ τὴν ἰδίαν τύχη. Οἱ συνομιλητῆς μου ἔφθαναν σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ με διαβεβαίωνουν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐνδόμυχα φιλοδοξοῦσαν τὴν ἀνασῆτασι τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμαϊκῆς Ἀυτοκρατορίας με πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη».³

Αὐτὲς οἱ διαβεβαιώσεις καὶ προειδοποιήσεις γιὰ τὴν τύχη ποὺ περιέμενε τοὺς Τούρκους τῆς Κύπρου ἐπαναλαμβάνονταν σὲ κάθε ἐκκαιρία. Ἡ ἀνθελληνικὴ αὐτὴ ἔκστρατα συνθήκη συνδραζόταν με τὰ μέτρα κατὰ τῆς κομμουνιστικῆς ἀπειλῆς. Ἡ ἡμερησιὰ Vatan, τοῦ γνωστοῦ προοδευτικοῦ δημοσιογράφου Ahmet Yalman, ποὺ ἀντιπολιτευόταν τὴν κυβέρνησι Μεντέρῆς, τελικὰ ἔπαυε νὰ ἐκδίδεται καὶ ὁ ἐκδότης κλείσθηκε στὶς φυλακῆς.

Λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὶς ἀνθελληνικῆς ταραχῆς τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1955, ἄρθρα στὶς πρώτες σελίδες τῶν ἐφημεριῶν με περιεχόμενον σὺν αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ ἐγίναν κάτι συνθησιμένο:

Ἡ Μόσχα γνωρίζει πῶς νὰ ἐκμεταλλεῖται τὸν ἀχαλί-
νιστο πανελληνικὸ ἱμπεριαλισμό. Ἐκμεταλλεομένη τὴ
«Μεγάλη Ἰδέα» ποὺ ἀναζωπυρώθηκε πρόσφατα στὴν
Ἑλλάδα καὶ ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐπανάκρησι τῆς Κων-
σταντινούπολεως καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσι τῆς Βυζαντινῆς

2. Τουρκικὴ Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν, *Cyprus and Turkey* (χωρὶς ἡμερομηνία).

3. Tachau, *ἔνθ' ἂν.*, σ. 267.

1. Tachau, σ. 267.

Αυτοκρατορίας... ή Μόσχα έσπευσε να διαδώσει τον κομμουνισμό μεταξύ του ελληνοκυπριακού πληθυσμού και να δημιουργήσει παραχές και στην Ελλάδα αποβλέπουσα στην προσάρτηση της Κύπρου.¹

Συναίσθηματα άνασφαλείας και φόβου που δημιουργούσε ο πιθανός κίνδυνος από την ελληνική επιθετικότητα συνέθεσαν το σκηνικό για το δράμα που παίχθηκε στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης τη νύχτα της 6ης Σεπτεμβρίου 1955.²

Αν στους ψυχολογικούς αυτούς παράγοντες προσθέσουμε και μερικούς βασικούς άλλους, οικονομικής και κοινωνικής φύσεως, θα μπορούσαμε να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα των γεγονότων.

2. κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες

Ο εθνικισμός σαν «άφύπνιση της συνειδήσεως» είναι ένα ψυχολογικό κυρίως γεγονός, αλλά καμιά ψυχολογική εξήγηση δεν αρκεί για την κατανόησή του. Οι «έθνικότητες», ως μη ξεχνάμε, είναι επίσης προϊόντα της οικονομικής και κοινωνικής τους υποδομής.

Η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας μετά τον πόλεμο, αν εξαιρέσουμε μερικές χρονιές που λόγω του κορεατικού πολέμου υπήρξαν κάπως ίκανοποιητικές, δεν έχει να παρουσιάσει τίποτε το έντυπωσιακό.

Μέχρι το 1955 η τουρκική οικονομία ευρίσκετο στα πρόθυρα οικονομικής κρίσεως. Η βδομαδιαία έκδοση των *N.Y. Times*, σε μία έμπεριστατωμένη μελέτη της οικονομικής καταστάσεως στην Τουρκία κατά το 1955, προειδοποιούσε ότι,

«Η οικονομία της Τουρκίας χωλαίνει και η κυβέρνηση έρωτοτροπεί με τη χρεωκοπία».³

Ο Τούρκος καθηγητής Orman Okjar διεπίστωνε επίσης ότι «...τά έτη μεταξύ 1950-1953 ήταν έτη γενικής ευημερίας και ύψηλων εισοδημάτων, αποτέλεσμα της αμερικανικής βοήθειάς...» Κατά το 1954 όμως η κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται ραγδαία. Οι σοβαρές δυσκολίες συναλλάγματος, ή έλλειψη πρώτων ύλων... και μία γενική άβεβαιότητα συνετέλεσαν στην αίσθητη καθυστέρηση των ιδιωτικών επενδύσεων σε παραγωγικές βιομηχανίες.⁴

Η κυβέρνηση άντέδρασε επιβάλλοντας έντονα περιοριστικά μέτρα επί των εισαγωγών. Οι διαπραγματεύσεις με την αμερικανική κυβέρνηση στη τη

σύναψη ενός ειδικού δανείου, προκειμένου ν' αντιμετωπισθή άμσως η δημιουργηθείσα κατάσταση, δεν κατέληξαν σε κανένα θετικό αποτέλεσμα. Οι τιμές των ειδών πρώτης ανάγκης έφθασαν σε δυσθεώρητα ύψη και το κόστος της ζωής αυξανόταν με ρυθμό 30% κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών χρόνων.⁵ Η άγοραστική δύναμη των εσρέων στρωμάτων του λαού με σταθερό εισόδημα συνεχώς έμειώνετο.

Κατά το αυτό χρονικό διάστημα παρατηρείται μία εφρέιας κλίμακος μετακίνηση άγροτικών πληθυσμών προς τά αστικά κέντρα, και ιδιαίτερα την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Άποτέλεσμα της μετακίνησης αυτής ήταν ή δραματική αύξηση της άνεργίας στα αστικά κέντρα.⁶ Οι περισσότεροι από τους χωρικούς που έφθασαν στην πόλη ήταν άνειδίκευτοι έργατες χωρίς καμιά εκ των προτέρων έξασφάλιση κατοικίας και έργασίας. Τό χάσμα άνάμεσα στην οικονομική κατάσταση της κατηγορίας αυτής των ανθρώπων των επαγγελματικών και βιοτεχνικών τάσεων, καθώς και της τάσεως των δημοσίων υπαλλήλων, συνεχώς διευρύνετο.

Σ' αυτό τό φαινόμενο της καταφανούς οικονομικής άνισότητος άνάμεσα στην έργατική τάξη και στους άνέργους άφ' ενός και στον ύπόλοιπο πληθυσμό των αστικών κέντρων άφ' έτέρου, θα πρέπει να προστεθή και τό γεγονός ότι οι μειονότητες των Έλλήνων, Άρμενίων και Έβραίων είχαν τον έλεγχο ενός μεγάλου ποσοστού του έμποριου και των άλλων έλευθέρων επαγγελμάτων, ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη. Άπό οικονομικής και κοινωνικής άπόψεως οι μειονότητες αυτές ευρίσκοντο παρά τους συνεχείς περιορισμούς σε πλεονεκτική θέση.

3. έκμετάλλευση των εθνικών συμβόλων

Αν θεωρήσουμε ότι τά κίνητρα των ταρχών και της εκδηλωθείσης αντικοινωνικής συμπεριφοράς ήταν άπλως κοινωνικοοικονομικά, τότε δεν εξηγείται τό γεγονός γιατί ό ξεγερωθείς όχλος προέβαινε σε προσεκτική έπιλογή περιουσιών και καταστημάτων που άνήκαν άποκλειστικά σε μη μουσουλμάνους.

Τό γεγονός δεν είναι δυνατόν να εξηγηθή παρά μόνο άν ξετασθή σε συνδυασμό με τό φαινόμενο του τουρκικού εθνικισμού, κυρίωτερο στοιχείο του οποίου, όπως έχει άποδειχθή στις προηγούμενες σελίδες, είναι ό «φυλετισμός».

Μία σύντομη εξέταση των συμβόλων ύπό την έπιρροή των οποίων ένήργησε ό τουρκικός όχλος θα καταδείξη τόν χαρακτηρισμό των ταρχών και την όρθότητα των ίσχυρισμών αυτών.

Η ένταση που δημιούργησε τό Κυπριακό έφθασε

1. Ahmet Erim Yalman, *Turkey of Our Times*; Oklahoma, Oklahoma University Press, 1956, σ. 35.

2. «Ανασφάλεια και φόβος», γράφει ό Allport, «καθιστά τό άτομο επέξαιο και όργιλο», *έθ' άν.*, σ. 60.

3. *N.Y. Times*, 24 Οκτωβρίου 1955.

4. «Turkish Economy», *Middle Eastern Affairs*, Τόμ. IX, No. 8-9, σ. 263-264.

5. *Όμοιος*.

6. «Οικονομική δυσπραγία, άνεργία και χαμηλό επίπεδο μισθών είναι ή κύρια αίτια άπογοητεύσεως για τό σύνολο πληθυσμού μίας χώρας», Rose, *έθ' άν.*, σ. 31.

στό ζενιθό ξεσπώντας τελικά σέ βιαιότητες, όταν ἡ τουρκική κυβέρνησις, ἀντί νά ἀποφύγη σοβαρώτερες ἐπιπολοκές, θεώρησε σκόπιμο νά ἐκμεταλλεῦθῃ τὸ κυριακὸ πρόβλημα γιὰ νά ἐνισχύσῃ τόσο τὴν ἐσωτερικὴν ὅσο καὶ τὴ διεθνὴ τῆς θέσεως.

Μιά ἀντικειμενικὴ περιγραφή τῆς ἀτμοσφαιρᾶς ποῦ ἐπικρατοῦσε κατὰ τίς παραμονὲς τῶν ταραχῶν βρίσκειται στὸς *Times* τῆς Νέας Ὑόρκης.¹

Στὴν ἀρχὴ ἡ ὅλη ἐπιχείρησις ἄρχισε μὲ μιὰ δημοσίευσίσι σὲ ἔγκριτῃ κυβερνητικῇ ἐφημερίδῃ μεγάλῃ κυκλοφορίας, ἐκδότῃ τῆς ὁποίας ἦταν πρῶτην στενὸς συνεργάτῃς τοῦ Ἀτατούρκ, μιὰς εἰδήσεως περὶ δῆθεν φημῶν σχετικὰ μὲ τὸ ὅτι μυστικῇ ἐλληνικῇ ὀργανώσῃ ἐπρόκειτο νά προβῆ σὲ γενικὴ σφαιγὴ τοῦ τουρκοκυπριακοῦ στοιχείου τῆς νήσου.²

Ἡ διάδοσις τῆς φήμῃς αὐτῆς ἐνισχύθηκε μὲ σειρά ἄλλων εἰδήσεων μὲ περιεχόμενον τὴ γενικὴ ἐξέγερσις στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν τρομοκρατικὴ ἐκστρατεία αἵματος τῶν Ἑλληνοκυπρίων κατὰ τοῦ τουρκοκοῦ στοιχείου τῆς νήσου. Μιά σειρά ἄλλων ἄρθρων διέδιδε ὅτι ἡ διεθνὴς κοινὴ γνώμη φαινόταν νά ὑποστηρίζῃ τὴν ἐλληνικὴν θέσιν.³

Κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς φρενιτιώδους αὐτῆς διάδοσεως φημῶν καὶ εἰδήσεων, ποῦ στὸ μεγαλύτερον μέρος τοὺς ὑπῆρξαν τουλάχιστον ὑπερβολικὲς ἂν ὄχι ἐντελῶς ἀβάσιμες, δὲν παρατηρεῖται καμμιὰ ἐπίσημη ἢ ἄλλη δήλωσις γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῆς ἀληθείας καὶ τὴ διάλυσι τῆς ἐντάσεως. Μιά τέτοια χειρονομία θά συντελοῦσε στὸν κατευνασμό, ἂν ὄχι στὸν ἔλεγχον, τῶν ἐξημμένων πνευμάτων.

Καὶ πάνω ἄπ' ὅλα αὐτὰ, σὲ ἀπογευματινῇ ἐκδόσει τῶν ἐφημερίδων τῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀγκύρας, ἔρχεται σὰν τελικὴ φάσις τῆς ἐπιχειρήσεως ἡ εἰδήσις-ἐναύσμα ὅτι τὸ σπῆτι ποῦ γεννήθηκε ὁ Ἀτατούρκ στὴ Θεσσαλονικὴ ἀνατινάχθηκε ἀπὸ Ἑλλήνες ἐξτρεμιστές.

Θά ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ ὅλη ἐπιχείρησις ἐμοίωζε μάλλον σὰν ἓνα καλὰ προσχεδιασμένον σενάριο παρά σὰν μιὰ σειρά ἀπὸ τυχαῖα γεγονότα ποῦ δημιουργοῦσαν ἱστορίαν.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν τὴν εὐαισθησίαν τοῦ τουρκοκοῦ πατριωτισμοῦ στὰ θέματα αὐτὰ δὲν θά μπορούσε κανεὶς νά περιμένῃ ἀντίδρασις διαφορητικῆ ἄπ' αὐτὴν ποῦ ἀκολούθησε. Ὅλες αὐτὲς οἱ εἰδήσεις ἔφεραν στὸ προσκῆνιον τὸ πῶδ ἱερὸ ἀπὸ τὰ σύμβολα τοῦ τουρκοκοῦ ἔθνικισμοῦ, τὴ «χαρισματικῆ» φυσιογνωμίαν τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ. Ὁ καθηγητῆς Tachau γράφει:

¹ Ἄν καὶ ὑπῆρχαν πρόσφατες ἐνδείξεις ὅτι προετοιμάζοντο κάποιοι εἶδους διαδηλώσεις, δὲν ὑπάρχει καμμιὰ

1. *N. Y. Times*, 11, 12, 17 Σεπτεμβρίου 1955.

2. Ὁ Ἄλλοιπρὸν ὀνομάζει τὴν διάδοσις τέτοιων φημῶν «προκαταρκτικὲς φήμης» οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται σὲ «ἱστορίες ἐπιχειρημένων καταστροφῶν ἀπὸ τὴ μισσητῆ ἐξω-ὀμάδων». Ἄλλοιπρ, *ἔθθ' ἀν.*, σ. 61.

ἀμφιβολία ὅτι τὸ συμβάν τῆς Θεσσαλονικῆς μετέτρεψε τὴν ἀτμόσφαιραν κατὰ τρόπο ποῦ κανεὶς δὲν περιμένει. Στὸ ἀρχικὸ στάδιο τῆς διαδηλώσεως ἐφαίνετο ὅτι τὸ στοιχεῖο ποῦ ἐπικρατοῦσε στὶς διαδηλώσεις αὐτὲς ἦσαν μαθητὲς καὶ φοιτητὲς. Ἐνα μανιάνομο πλῆθος ἄρχισε νά συγκεντρώνεται στὴν κεντρικὴ πλατεία τῆς πόλεως καὶ γρήγορα προσεῖλκυσε τοὺς παραρισκομένους θεατὲς ποῦ ἐβλεπαν μὲ συμπάθειαν τοὺς διαδηλωτὲς. Τὸ πλῆθος ἔσσει ἐφημερίδες καὶ τουρκικὲς σημαίες... Οἱ διαδηλωτὲς, ὅμως, γρήγορα ἄλλαξαν χαρακτῆρα καὶ οἱ μαθητὲς ἀπέτελεσαν ἓνα μόνο στοιχεῖο ἀνάμεσα τοὺς. Αὐτὸ ποῦ ἄρχισε σὰν μιὰ θορυβώδης ἐκφρασις τῆς δημοσίας γνώμης γιὰ τὸ Κυπριακὸ, κατέληξε σὲ καταστρεπτικὴ ἐκδήλωσις λεηλασίας.³

Τὰ κυριώτερα ἐμφανῆ σύμβολα ποῦ κυριαρχοῦσαν σ' ὅλη τὴ διάρκειαν τῶν ταραχῶν ἦσαν ἡ τουρκικὴ σημαία καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀτατούρκ. Ἡ παρουσία ἢ ἀπουσία ἐνὸς ἢ καὶ τῶν δύο αὐτῶν συμβόλων ἀπὸ τὰ καταστήματα καὶ σπῆτια καθόριζε ἂν τὸ μέρος ἦταν τουρκικὸ ἢ ὄχι, δηλαδή ἂν θά ἔπρεπε νά γίνῃ ἀντικείμενον καταστροφῆς καὶ λεηλασίας ἢ ὄχι.

Σὲ ὅτι ἀκολουθεῖ, ἀναφέρεται ὅτι τὸ πλῆθος τῶν διαδηλωτῶν ἀποτελεῖτο κυρίως ἀπὸ φοιτητὲς, χωρικοὺς, ἔργατες, ἰδιωτικοὺς καὶ δημοσίους ὑπαλλήλους. Αὐτὸ ὅμως ποῦ κάνει ἐντύπωσις εἶναι ὅτι, παρά τὴν ἀνομοιογένειαν τοῦ πλῆθους τῶν διαδηλωτῶν καὶ τὰ διαφορητικὰ κινήτρά τοὺς, ἡ ἀντιπάθειαν καὶ τὸ μῖσος ἐντοπίσθηκαν κατὰ τὸν μὲ μουσουλμανικῶν μειονοτήτων, μὲ ἐπίκεντρο τοὺς Ἑλλήνες.

4. ἡ θεωρία τῆς «καλῶς ἀποκτηθείσης φήμης» (earned reputation).

Θά μπορούσε κανεὶς νά ἀμφισβητήσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ βασικὴ αἰτία τῶν ἀνθελληνικῶν ἐκείνων ἐκδηλώσεων ἦταν ἀποτελεσματικὰ προκαταλήψεως⁴ καὶ ἀδικαιολογήτου μίσους.

Θά μπορούσε ἐπίσης νά ἰσχυρισθῇ ὅτι οἱ Ἑλλήνες, μὲ τίς βιαιότητες καὶ τὸ σωβινιστικὸ πνεῦμα ποῦ τοὺς διέκρινε, εἶχαν πάντα ἐπιφυλάξει κακὲς «ἐκπληξέσις» στὸ τουρκοκὸ ἔθνος, ἔχοντας ἔτσι ἀποκτηθεὶς δικαιολογημένα τὴ φήμην ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας. Συνεπῶς, ἡ ἀντίδρασις τῶν Τούρκων θά μπορούσε κανεὶς νά πῆ δὲν εἶχε ἀποκλειστικὸ κίνητρο τὴν προκατάληψιν, δηλαδή παράλογα καὶ ἀδικαιολογήτα συμπεράσματα γιὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τίς προθέσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Ἡ κακὴ φήμην ποῦ εἶχε τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο βλαψιζόταν στὴν πείρα ἐτῶν καὶ ἀπεδεικνύετο μὲ ἱστορικὰ γεγονότα.

3. Tachau, *ἔθθ' ἀν.*, σ. 269-70.

4. Μὲ τὸν ὄρον «προκατάληψιν» ἐννοοῦμε τὴν ἀδικαιολογητῆ καὶ παράλογη συμπεριφορά, ποῦ βασίζεται στὰ ἐφαλμένα συμπεράσματα καὶ τίς ἐντυπώσεις μιᾶς μεγάλῃς μεριδῆ λαοῦ, στὴν ὁποία κυριαρχεῖ τὸ συναίσθημα τῆς ἀπογοητεύσεως, καὶ ποῦ ζητᾷ ἐξίλαστῆρινα θύματα γιὰ ἀποτυχίες τὰ αἰτία τῶν ὁποίων δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, ποῦ εἶναι ἀντικείμενον τῶν ἐσφαλμένων ἐντυπώσεων καὶ συμπερασμάτων.

Μὲ βάση αὐτὸς τοὺς συλλογισμοὺς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ υποστηρίξῃ ὅτι ἡ ἀντίδραση τῶν Τούρκων θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐξηγηθῆ μὲ τὴ θεωρία τῆς «καλῶς ἀποκτηθείσης φήμης».¹

Ἡ θεωρία αὐτὴ πρεσβύει ὅτι στὴ βάση κάθε «φήμης» ποὺ γεννιέται γιὰ μιὰ ομάδα ὑπάρχει πάντα κάποια δόση ἀλήθειας. Ὁ λαὸς μας λέγει γι' αὐτὸ ὅτι «ὅπου ὑπάρχει κἀνὸς ὑπάρχει καὶ φωτιά». Ὑπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες ἡ συμπεριφορὰ μιᾶς ομάδος πρὸς μιὰ ἄλλη ἀποτελεῖ φυσιολογικὴ καὶ λογικὴ ἀντίδραση.

Ἐὰν δεχθούμε σὰν ἀληθινὴ τὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ μῖσος καὶ ἡ καταστρεπτικὴ διάθεση τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου κατὰ τὴς ἐλληνικῆς μειονότητας ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐτοιμότητος τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐκμεταλλεῦσθον τὴν κατάστασι (στὴν περίπτωσι αὐτὴ μὲ τὴν κατάληψι τῆς Κύπρου καὶ μὲ τὴν περαιτέρω ἀπομόνωσι τῆς Τουρκίας καὶ τὴ διαρκῆ ἀπειλὴ) σὲ βάρος τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀσφαλείας τῆς Τουρκίας, τότε ἡ θεωρία τῆς «καλῶς ἀποκτηθείσης φήμης» δὲν μᾶς δίνει ἀπάντησι στὴν ἐρώτησι γιατί ἡ ἐχθρότητα καὶ ἡ καταστρεπτικὴ διάθεσι δὲν περιορίστηκε μόνο κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ὅπως θὰ ἔπρεπε, ἀλλὰ ἐκδηλώθηκε ἐπίσης καὶ κατὰ τῶν Ἀρμενίων, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Ἑβραίων, χωρὶς διάκρισι καὶ μὲ τὴν ἴδια ἔντασι.

Καὶ στὴν περίπτωσι μὲν τῶν Ἀρμενίων μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι δὲν ὑπελείποντο τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ πὼς δικαιολογεῖται ἡ περίπτωσι τῶν Ἑβραίων;²

Οἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὶς ἐβραιοτουρκικῆς σχέσεις ὑπῆρξαν πάντοτε εὐχάριστες. Δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθῆ ἐπομένως ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἐχθρότης τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου διὰ τῆς θεωρίας τῆς «καλῶς ἀποκτηθείσης φήμης» σὲ σχέση μὲ τοὺς Ἑβραίους. Ἀνάκαθεν τὸ ἐβραϊκὸ κεφάλαιο συνεργάζετο μὲ τὴν τουρκικὴ κυβέρνησι καὶ πολλὰς φορές ἀπέβη σωτήριον γιὰ τὴ στήριξί της. Ὁ Sir Edward Gray, ἐπὶ παραδείγματι, πρεσβευτὴς τότε τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὴν Κωνσταντινούπολι, τηλεγραφοῦσε στὴν κυβέρνησή του τὸ 1910:

... Φαίνεται ὅτι ἔχει συμπτωχῆ μιὰ ἰουδαϊκοτουρκικὴ συμμαχία. Ἡ Τουρκία προσφέρει ἐξοχο στρατιωτικὸ ὑλι-

κὸ καὶ οἱ Ἑβραιοὶ τὴ γνώσι, τὴν ἐπιχειρηματικότητι καὶ τὰ χρήματα. Οἱ Ἑβραιοὶ συμπαθοῦν, ἂν δὲν ἐνθαρρύνουν, τὶς τουρκικῆς ἐθνικιστικῆς τάσει, καὶ τὰ δύο στοιχεῖα ἀποτελοῦν ἓνα ἐξοχο ἰσχυρὸ συνδυασμὸ.³

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ ἔθεωρετο σὰν ὁ μοναδικὸς φίλος τῆς Τουρκίας στὴ Μέση Ἀνατολή. Μιὰ ομάδα νέων διανοουμένων ποὺ ἐξέδιδαν τὸ δεκαπενθήμερον περιοδικὸ *Forum*, μὲ ρεκόρ κυκλοφορίας στὴν Τουρκία, σ' ἓνα ἄρθρον τοὺς σχετικὰ μὲ τὶς σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὸ Ἰσραὴλ, ἔγραφαν ὅτι :

Ἀναφορικὰ μὲ τὶς σχέσεις μὲ τὸ Ἰσραὴλ, ὀφείλομε νὰ παραδεχθῶμε ὅτι ἡ ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ κράτους στὴν Μέση Ἀνατολή εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Τουρκίας. Ἐὰν ἀφριο ἐκπύρσοτο πόλεμος στὴν περιοχὴ, ὁ στρατὸς τοῦ Ἰσραὴλ θὰ ἀποτέλοσε τὴν κυριώτερον δύναμι ποὺ θὰ πολεοῦσε μὲ τὸ μέρος τῆς Τουρκίας; ἡ ἀξία του εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν στρατῶν ὄλων τῶν ἄλλων κρατῶν μαζί.

Ἡ Τουρκία ἔχει ἐπεράσει τὸ στάδιον τοῦ ρομαντικοῦ ἐθνικισμοῦ ποὺ διανύουν τώρα οἱ Ἀραβες. Ὁ δικὸς μας ἐθνικισμὸς ἔχει πρὸ πολλοῦ πάρει τὴ μορφὴ τοῦ ἐλλόγῳ ἐθνικισμοῦ.⁴

5. διεθνεῖς ἐπιπτώσεις τῶν ταραχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τὰ γεγονότα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955 εἶχαν δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στὴν πορεία τῶν συζητήσεων ποὺ ἐλάμβαναν χώρα τὴν ἐποχὴ ἐκείνι στὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα.

Ἡ τριμαρῆς διάσκεψι τοῦ Λονδίνου μεταξὺ Μεγάλης Βρετανίας, Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος ἐστέφθηκε ἀπὸ «παταγῶδη ἀποτυχία». Ἡ Ἑλλάς ἀπέσυρε τὴν διπλωματικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀντιπροσωπεῖα της ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ ΝΑΤΟ στὴ Σμύρνη. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ΝΑΤΟ παρέλυσε. Μιὰ ἀξιόλογη μερίδα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεως ἄρχισε νὰ σκέπτεται σοβαρὰ γιὰ μιὰ ριζικὴ ἐπανεξέτασι τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας. Μερικοὶ συζητοῦσαν τὴν ἀπονόητα ἀποχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Συμμαχία καὶ τῆς ἐντάξεώς της στὸ στρατόπεδον τοῦ Τρίτου Κόσμου. Ἄλλοι πρότειναν τὴν ἀποδοχὴ ρωσικῆς βοήθειας καὶ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος σὲ συμφωνίες ποὺ θὰ ἐγκαθίδρυν ἀπύραυλη οὐδέτερη ζώνη στὸν βαλκανικὸ χῶρον.

Δώδεκα μέρες μετὰ τὰ γεγονότα, ἡ Οὐάσινγκτον, ἀφοῦ πείσθηκε πλέον ὅτι ἡ Κύπρος γιὰ τὴν Τουρκία δὲν ἦταν ἀπλὴ ὑπόθεσι ἀλλὰ σοβαρὸ ἐθνικὸ θέμα, ἴκανο νὰ δημιουργήσῃ σοβαρὰς περιπλοκὰς στὴν περιοχὴ, ἀπέστειλε ταυτόσημα τηλεγραφήματα καὶ στὶς δύο κυβερνήσεις μὲ τὰ ὁποῖα τὶς συμβούλευε

3. G. Gouch and H. Templerey, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, Λονδῖνον, 1938, σ. 4.

4. «Διασάφηση στὴν Πολιτικὴ μας πρὸς τὴ Μέση Ἀνατολή» (κύριον ἄρθρον), *Forum*, 1 Δεκεμβρίου 1956.

1. Allport, *ἔνθ' ἂν.*, σ. 211.

2. Οἱ *Times* τῆς Νέας Ὑόρκης μετέδιδαν ὅτι «περισσότερα ἀπὸ 4.000 καταστήματα, τὰ περισσότερα ἐλληνικῆς καὶ ἀρμενικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐβραϊκῆς, κατεστράφησαν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ πλῆθος ποὺ εἶχε ἐξερθερῆ τὴ νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου (*N.Y. Times*, 17 Σεπτ. 1955).

3. Ὁ Γουάιλερ Ἔσταν, Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἀναφέρει ἐπίσης ἐπὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1955 κατὰ τὸ ἀπόγειο τῆς κυριακῆς κρίσεως... Ἰσραηλιτικὰς περιουσίας ἐληλυθατήθησαν ἀπὸ ἀνθέλληνας διαδηλωτὰς. (*The First Ten Years*, Simon and Schuster, New York, 1958).

μετριοπάθεια. Τὸ τηλεγράφημα δὲν ἔκανε καμμιά διάκριση ἀνάμεσα σὲ θύτες καὶ σὲ θύματα.

Τὸ 1954 στὴν ὀλομέλεια τῆς 9ης Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ ΟΗΕ, στὴν ὁποία ἡ Ἑλλάς ἔφερε τὸ Κυπριακὸ πρὸς συζήτηση, οἱ Ἴνωμένες Πολιτεῖες, παρὰ τὴ μεγάλη πίεση τῆς βρετανικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας, δὲν κατεψήφισαν τὴν προσφυγή. Ἡ ἀμερικανικὴ ἀντιπροσωπεία προτίμησε νὰ ἀπόσχι τῆς ψηφοφορίας, κάτι ποῦ στὴν οὐσία, ὅπως εἶχαν τότε τὰ πράγματα, ἐσήμαινε ἔμμεση ὑποστήριξη τῆς ἐλληνικῆς θέσεως.

Δύο μῆνες, ὅμως, μετὰ τὶς διαδηλώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν ἡ Ἑλλάς ἔφερε τὸν Νοέμβριου τοῦ 1955 τὸ θέμα γιὰ δευτέρη φορά στὸν διεθνή Ὀργανισμὸ πρὸς συζήτηση, μολονότι ἡ κατάσταση στὴν Κύπρο εἶχε χειροτερεύσει σὲ σχέση μετὸν προηγούμενο χρόνον, καὶ εἶχε πιά ξεσπάσει ἀνοικτὰ δυναμικὴ ἐπανάσταση πρὸς τὴν νησί, ἡ Γενικὴ Συνέλευση χάρι στὴν ἀμερικανικὴ ἐπέμβαση δὲν δέχθηκε νὰ συζητήσει τὸ θέμα. Ἀνοικτὰ πιά ἐκδηλώθηκε ὑπὲρ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων ἀνάμεσα στὴν Βρετανία, Ἑλλάδα καὶ Τουρκία, κάτι ποῦ ἀπέκρουσε ἡ Ἑλλάς. Ἐπὶ πλέον, πρόσφερε τὸ ἐπιχείρημα στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Ἀμερική ὅτι ἀντιμετωπίζει τὴν ἀγανάκτηση τῆς τουρκικῆς δημοσίας γνῶμης καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀσκήσῃ πίεση ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἀγκύρας.

Μὲ τὴν ἐπίδειξη δυναμικῆς καὶ ἀποφασιστικῆς στάσεως, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις κατόρθωσε νὰ ἐξελιχθῆ σὲ ἀποφασιστικὸ παράγοντα γιὰ τὴν ἐξεύρεση ὁποιασδήποτε λύσεως τοῦ προβλήματος. Τελικά, ἡ Τουρκία ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν κυπριακὴ λύση τοῦ 1959 σὲ βαθμὸ ποῦ κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ διανοηθῆ πρὶν ἀπὸ τὸ 1955.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1955 ἐπαιξαν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐξέλιξη τοῦ ζητήματος.

Αὐτὲς ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμὰς οἱ διεθνεῖς ἐπιπτώσεις τῶν ταραχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἰδιαίτερα ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς Κύπρου.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δίκης του στὴ νῆσο Γιασιάδα, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Ζουρλοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ταραχῶν ἦταν ἐπικεφαλὴ τῆς τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας στὸ Λονδίνο, δικαιολογώντας τὴ στάση τῆς κυβερνήσεως πρὸς τοὺς διαδηλωτάς, παραδέχθηκε ὅτι τὰ γεγονότα ἐκεῖνα «βελτίωσαν ἀφάνταστα τὴ διπλωματικὴ μας θέση στὸ Λονδίνο». Οἱ ἐνέργειες ἐκεῖνες τῆς κυβερνήσεως παρουσιάσθηκαν σὰν περιφανεῖς διπλωματικὲς νίκες τῆς τουρκικῆς διπλωματίας.¹

Οἱ κατηγορίες καὶ οἱ ἀπολογίες τῆς δίκης τῶν Νήσων τῶν Σκύλων μᾶς βεβαιώνουν ὅτι καὶ τὰ δύο συμβάντα—δηλαδή οἱ ταραχὲς τῆς Κωνσταντινουπό-

λεως καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀνατινάξεως τῆς οἰκίας ποῦ γεννήθηκε ὁ Ἄτατοῦρκ στὴ Θεσσαλονικὴ νωρίτερα τὴν ἴδια μέρα—«συνδέονται μὲ μιὰ συνομοτικὴ πλεκτανὴ ἀπὸ τὴν κυβέρνησις τοῦ Μεντερές μὲ σκοπὸ τὴν πρόκληση ἐθνουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς τουρκικῆς ὑποθέσεως στὸν μακροχρόνιο ἀγῶνα κατὰ τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὸ μέλλον τῆς Κύπρου».²

Τὴν 11η Ἰανουαρίου 1961 ἐπίσης τὸ δημοσιογραφικὸ ὄργανο τοῦ Τουρκικοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν τῆς Νέας Ὑόρκης, *Νέα ἀπὸ τὴν Τουρκία*, ἔγραφε:

Κατὰ τὴν 5η Ἰανουαρίου 1961, τὸ Δικαστήριό ἄκουσε τὴν ὑπόθεση ἀναφορικὰ μὲ τὴν κατηγορία γιὰ τὶς ταραχὲς τῆς 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 στὴν Τουρκία. Κατηγορίες ἀπαγγέθηκαν κατὰ τοῦ πρώην Προέδρου Μπαϊράκ, πρώην Πρωθυπουργοῦ Μεντερές, πρώην Ὑπουργοῦ Ζουρλοῦ καὶ μερικῶν ἄλλων... Ὁ πρώην Πρωθυπουργὸς Μεντερές, ὁ πρώην Ὑπουργὸς Ζουρλοῦ καὶ ὁ πρώην Διοικητὴς τῆς Σμύρνης Κεμάλ Χατιμίλ βρέθηκαν ἐνοχοί, καὶ τὸ Δικαστήριό ἀποφάσισε τὸν συνπολογισμὸ τῆς ποινῆς γιὰ τὶς κατηγορίες αὐτὲς μὲ τὴν ποινὴ γιὰ τὴν παραβίασι τοῦ Συντάγματος τῆς χώρας.

Ἄλλὰ εἶχε ἡ Κύπρος πράγματι τόση σημασία γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν εὐημερία τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους; Ἦταν πράγματι ἡ ἐπίδειξη τέτοιας βαρβαρότητος κατὰ τῆς ἐλληνικῆς μειονότητας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀγκύρας καὶ τῆς Σμύρνης, δικαιολογώμενη; Εἶναι δύσκολο νὰ δοθῇ ψυχρὴ ἀπάντησι, ἰδιαίτερα ὅταν σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτησι ζητᾶμε νὰ ἀπαντήσῃ ἕνας λαὸς ποῦ γιὰ πολλὰς γενεὲς τώρα ἔχει ἀνατραφῆ μὲ παντουρκικὰς ἐθνικὰς ἰδέας. Ὅπως εἶναι δύσκολο νὰ δοθῇ ψυχρὴ ἀπάντησι καὶ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς ἀπὸ ἕνα λαὸ ποῦ ἔχει ἀνδρωθῆ μὲ τὸ ὄραμα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ τῆς «ἐνώσεως».³

συμπεράσματα

Ἐφ' ὅσον οἱ ἐθνικὲς ἰδέες καὶ τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ βασίζονται πάνω σὲ φλυετικὰ δόγματα, οἱ ἐκδηλώσεις ἐθλρότητας καὶ ἡ δημιουργία ἐντάσεως ἀνάμεσα στὶς ομάδες θὰ εἶναι κάτι ἀναπόφευκτο. Ἐκδηλώσεις καὶ συμπεριφορὰ προκαταλήψεως, ντυμένας μὲ ἐθνικὰ σύμβολα, θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ παρεμβάλλουν ἐμπόδια στὶς προσπάθειες εἰλικρινοῦς συνεργασίας μεταξὺ ἐθνικῶν ομάδων θὰ συσκοτίζουν τὴ λογικὴ, θὰ ἀφήνουν νὰ κυριαρχῇ τὸ συναισθημα.

Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ δημιουργηθῇ κλίμα συνεργασίας ἀνάμεσα στοὺς δύο λαούς;

2. *N.Y. Times*, 20 Ὀκτωβρίου 1960. Βλέπε ἐπίσης καὶ *News from Turkey*, Τόμ. 13, Νο. 42, 21 Δεκεμβρίου 1960.

3. *O Times* ἔγραψαν ὅτι «οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες ἀνεφάρων πῶς ἡ καταστροφὴ ποῦ ἔγινε ἦταν δέκα φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς Κύπρου», *N.Y. Times*, 11 Σεπτεμβρίου 1955.

1. *Ἀτλάντις* (ἐλληνικὴ ἐφημερὶς τῆς Νέας Ὑόρκης), 18 Δεκεμβρίου 1960.

Και οι δύο χώρες έχουν κοινά συμφέροντα και μέχρις ενός σημείου και κοινούς φόβους. Τουρκία και Ελλάδα έχουν διαλέξει τη Δύση σαν πρότυπο της κοινωνίας τους και σαν συνεργάστη στην άμυνά τους και στις αναπτυξιακές τους προσπάθειες. Και οι δύο χώρες έχουν αποδείξει ότι διαθέτουν ικανότητες και αφάνταστη εσωτερική δύναμη για επιβίωση. Γιατί δεν θα μπορούσαν να βρουν τα μέσα για ένα συντονισμό των προσπαθειών τους ώστε να επιτύχουν τους σκοπούς τους; Άλλα ενώ η ψυχρή λογική λέει πως αυτό είναι και επιβεβλημένο και κατορθωτό (βλέπε το παράδειγμα δύο άλλων «προαιωνίων» έχθρων, της Γερμανίας και της Γαλλίας), εν τούτοις το πρόβλημα δεν έχει αντιμετωπισθεί μέχρι τώρα με πνεύμα κατανόησης και καλής θελήσεως από καμιά πλευρά.

Αν και μερικοί από τους ηγέτες τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ελλάδα έχουν επιδείξει πνεύμα κατανόησης και συμβιβασμού κατά το παρελθόν, η γενική συμπεριφορά των δύο λαών χαρακτηρίζεται από ανταγωνισμό και καχυποψία.

Μερικοί από τους ηγέτες αυτούς έχουν προσπαθήσει να βρουν λύσεις επί κυβερνητικού επιπέδου χωρίς καμιά σοβαρή ψυχολογική προεργασία των λαών τους.

Η εκπαιδευτική πολιτική και στις δύο χώρες άσφαλως δεν υποβοηθεί την ανάπτυξη κλίματος υφέσεως και κατανόησης. Αντίθετα, διατηρεί στη μήμη του λαού άσβεστο το πνεύμα του γαϊάτο από εθνικές συμφορές. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνει πάντα να διατηρήσει εφεδρία ένα είδος «αποδιοπομπαίου τράγου» για κάθε ενδεχόμενο. Με τέτοιες συνθήκες κάθε προσπάθεια συνεργασίας αποβίνει μάταιη.

Τα ελληνικά διδακτικά βιβλία της ιστορίας αποδεικνύουν πέρα από κάθε αμφιβολία ότι ο Τούρκος ούδέποτε είναι δυνατόν να αλλάξει. Πάντοτε υπήρξε σκληρός, βάρβαρος, οπισθοδρομικός και άπολιτιστος. Γενικά είναι ένα πρόσωπο που ποτέ δεν πρέπει να εμπιστεύεται κανείς. Ο Τούρκος, που μās πηρε την Πόλη και την Άγιά Σοφιά, έγινε ο κακός δαίμονας του Έλληνισμού και σταματήσε την πορεία του.

Τα τουρκικά διδακτικά βιβλία της ιστορίας επαλαμβάνουν έμφατικά ότι οι Έλληνες είναι σωβινιστές και αδηφάγοι. Ποτέ δεν θα πάψουν να επιδιώκουν την ταπείνωση του τουρκικού κράτους και την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ίδεας και την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Κάτω από την πίεση της ανάγκης (και της Ουάσινγκτον), η Τουρκία και η Ελλάδα αναγκάσθηκαν να συνεργασθούν τουλάχιστον επί στρατιωτικού επιπέδου στις τάξεις του ΝΑΤΟ. Επί πλέον, και μαζί με τη Γιουγκοσλαβία, υπέγραψαν το Βάλκανικό Σύμφωνο του 1953. Πέρα απ' αυτό, όμως, δεν έγινε καμιά προετοιμασία για τη δημιουργία καταλλήλου ψυχολογικού κλίματος που θα επιδρούσε στις πλατειές μάζες, ώστε να δεχθούν στενότερη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών.

Ο φόβος μās μελλοντικής επιθέσεως του ενός εναντίον του άλλου έχει αποφασιστική επίδραση στον τρόπο που σκέπτονται οι δύο λαοί. Όποιαδήποτε κίνηση του ενός παρακολουθείται από τον άλλο με ύποψια και επιφυλακτικότητα. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί μιά φθοροποιά ατμόσφαιρα καχυποψίας και δυσπιστίας. Η ένταση είναι πάντα παρούσα στις σχέσεις τους. Και υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που αυτή η κατάσταση της διαρκούς εντάσεως, έτσι όπως ο έλεγχος των εθνικών συμβόλων και των μέσων επικοινωνίας και πληροφοριοδοτήσεως βρίσκει στα χέρια των κυβερνήσεων, είναι εύκολο να διατηρηθεί με τεχνικά μέσα χωρίς ουσιαστικό λόγο.

Μερικές φωνές που άκουστηκαν δειλά κατά το παρελθόν για στενότερη συνεργασία ανάμεσα στους δύο λαούς, που θα μπορούσε να λάβη τη μορφή όμοσπονδίας ή άλλης ενώσεως, χαρακτηρίσθηκαν ουτοπιστικές και ακόμη αντιπατριωτικές ή και αντιχριστιανικές.

Οί καιροί, όμως, έχουν αλλάξει. Οί απαιτήσεις της ζωής έχουν αλλάξει. Γι' αυτό είναι ανάγκη να γίνη, με κριτικό όμως πνεύμα, μιά επανεξέταση των αξιών και των συμβόλων που τροφοδοτούν τους εθνικισμούς και των δύο χωρών.

Οί σύγχρονες κυβερνήσεις δεν άνεχονται την ανάπτυξη αληθινής πολιτικής αυτονομίας, που να βασίζεται στην πολιτική ώριμότητα των μελών της ομάδος: μιά τέτοια ώριμότητα οδηγεί στην αναζήτηση κάποιου βαθμού ανεξαρτησίας από το κράτος.

Jacques Ellul, *The Political Illusion*, New York, Vintage Books, 1972, σ. 168.